

LØNFORHØJELSE SOM MIDDEL MOD STRUKTUREL OVER- OPSPARINGSARBEJDSLØSHED

AF I. GRÜNBAUM

III. OMKOSTNINGSSYNSPUNKTET¹⁹⁾

(1). I forrige kapitel behandlede virkningerne af reallønforhøjelser paa efterspørgslen under forudsætning af »neutrale« omkostningsvirkninger. Denne forudsætning lader vi nu falde og undersøger spørgsmaalet om lønforhøjelser udfra omkostningssynspunktet d. v. s. driftsherrernes reaktioner med hensyn til priser og produktion.

Det nævntes i forrige stykke, at en forøgelse af den relative arbejdsindtægt — forsaavidt en saadan kunde gennemføres af omkostningsgrunde — vilde medføre et bedret afsætningsforhold. Det første spørgsmaal, der rejser sig, er, om en reallønforhøjelse i sig selv medfører en saadan ændring til fordel for den totale arbejdsindtægts relative andel af socialindtægten, idet det jo er tænkeligt, at den substitution, der maa ledsage et ændret prisforhold mellem arbejde og kapital, kan sænke arbejdsmængden mere end lønnen stiger, hvorved den relative arbejdsindtægt jo vilde falde i stedet for at stige ved en lønforhøjelse.

Førend vi kommer ind paa dette spørgsmaal er der maaske lige grund til kort at berøre en anden side af substitutionsspørgsmaalet, nemlig forholdet mellem løn og arbejdets grænseprodukt. En af de sædvanlige »traditionelle« indvendinger mod lønforhøjelser er, at løn og grænseprodukt tenderer til at være lige store, og da arbejdets grænseprodukt er faldende, maa en lønforhøjelse føre til beskæftigelsesindskrænkning. For saa vidt driftsherrerne overhovedet handler udfra nationaløkonomernes grænsekemaer — hvad der i sig selv er mere end tvivlsomt²⁰⁾ — er det klart, at

¹⁹⁾ De to første kapitler af nærværende artikel findes i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1939, S. 242 ff. De tre kapitler udgør en helhed og bør læses i sammenhæng.

²⁰⁾ Se bl. a. *Ronald Walker*, International Labour Review, december 1938, *Douglas* i samme tidsskrift, marts 1939 og *Keynes* i Economic Journal, marts 1939 s. 46.

LØNFORHØJELSE SOM MIDDEL MOD STRUKTUREL OVER- OPSPARINGSARBEJDSLØSHED

AF I. GRÜNBAUM

III. OMKOSTNINGSSYNSPUNKTET¹⁹⁾

(1). I forrige kapitel behandlede virkningerne af reallønforhøjelser paa efterspørgslen under forudsætning af »neutrale« omkostningsvirkninger. Denne forudsætning lader vi nu falde og undersøger spørgsmaalet om lønforhøjelser udfra omkostningssynspunktet d. v. s. driftsherrernes reaktioner med hensyn til priser og produktion.

Det nævntes i forrige stykke, at en forøgelse af den relative arbejdsindtægt — forsaavidt en saadan kunde gennemføres af omkostningsgrunde — vilde medføre et bedret afsætningsforhold. Det første spørgsmaal, der rejser sig, er, om en reallønforhøjelse i sig selv medfører en saadan ændring til fordel for den totale arbejdsindtægts relative andel af socialindtægten, idet det jo er tænkeligt, at den substitution, der maa ledsage et ændret prisforhold mellem arbejde og kapital, kan sænke arbejdsmængden mere end lønnen stiger, hvorved den relative arbejdsindtægt jo vilde falde i stedet for at stige ved en lønforhøjelse.

Førend vi kommer ind paa dette spørgsmaal er der maaske lige grund til kort at berøre en anden side af substitutionsspørgsmaalet, nemlig forholdet mellem løn og arbejdets grænseprodukt. En af de sædvanlige »traditionelle« indvendinger mod lønforhøjelser er, at løn og grænseprodukt tenderer til at være lige store, og da arbejdets grænseprodukt er faldende, maa en lønforhøjelse føre til beskæftigelsesindskrænkning. For saa vidt driftsherrerne overhovedet handler udfra nationaløkonomernes grænsekemaer — hvad der i sig selv er mere end tvivlsomt²⁰⁾ — er det klart, at

¹⁹⁾ De to første kapitler af nærværende artikel findes i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1939, S. 242 ff. De tre kapitler udgør en helhed og bør læses i sammenhæng.

²⁰⁾ Se bl. a. *Ronald Walker*, International Labour Review, december 1938, *Douglas* i samme tidsskrift, marts 1939 og *Keynes* i Economic Journal, marts 1939 s. 46.

overensstemmelsen mellem løn og grænseprodukt ogsaa gælder under overopsparringsforudsætninger. Men den anden del af argumentet, arbejdets faldende grænseproduktivitet, gælder kun under »traditionelle« forudsætninger. Herudfra maa det nemlig være naturligt at regne med konstante mængder af de andre faktorer, hvilket er betingelsen for, at arbejdets grænseprodukt er aftagende. Stiger imidlertid realkapitalen i stærkere forhold end arbejdsmængden, kan arbejdets grænseprodukt godt stige med stigende beskæftigelse. Og udfra overopsparringsforudsætningerne maa hele substitutionsspørgsmaalet netop ses i sammenhæng med kapitaludbudets overordentlige elasticitet i forhold til øgede anvendelsesmuligheder. Øgede anvendelsesmuligheder for kapital vil — hvad enten disse skyldes øget effektiv efterspørgsel (uændret substitution) eller ensidig efterspørgsel af kapital til forstærket substitution, eller begge dele tilsammen — efter multiplierskemaet fremskaffe den fornødne opsparring. Betingelsen for en positiv lønhævningspolitik er, at forrentningskravet kan slaas ned og derved give »plads« for lønforhøjelsen. Hvis dette kan ske, er der intet indtægtskrav, der stiller sig i vejen for anvendelsen af en forholdsvis større realkapitalstok, og den investeringsvirksomhed, der saa kommer i gang for at producere denne, vil efter multiplierskemaet (foran II, 2) selv skabe sin tilsvarende opsparring. For saa vidt derfor betingelserne for en aktiv lønhævningspolitik overhovedet foreligger, vil investeringsprocessen komme i gang af to grunde: dels den øgede effektive totalefterspørgsel og dels det relativt lavere forrentningskrav, og disse forhold vil mellem sig fremskaffe en saa stor realkapitalstok, at arbejdets grænseprodukt kan stige samtidig med stigende beskæftigelse²¹⁾.

Vi vender saa tilbage til spørgsmaalet om, hvad en lønforhøjelse med tilhørende substitution betyder for indkomstfordelingen.

Det lavere forrentningskrav — som maa ledsage lønforhøjelsen, for at den skal faa positive expansionsvirkninger, jfr. nedenfor stk. (3) — faar visse øjeblikkelige virkninger i form af en forstærket anlægsvirksomhed, hvorved som foran omtalt den øgede beskæftigelse vil kombinere sig med reallønforhøjelsen om at holde konsumnivoet oppe. Der opstaar her de samme farer for, at de gunstige virkninger skal gaa tabt i processens løb. Forud-

²¹⁾ Jfr. G. Th. s. 217, afsnit III i begyndelsen, hvor *Keynes* berører dette spørgsmaal: »... capital has to be kept scarce enough in the long period to have a marginal efficiency which is at least equal to the rate of interest ...«.

sætter vi, at det nye forhold mellem løn og forrentningskrav kan bevares efter overgangsprocessens slutning, bliver spørgsmaalet, hvorledes det endelige substitutionsforhold vil blive.

Hvis kapitalstokken stiger stærkere end rentekravet falder, d. v. s. hvis substitution sker let, saa stiger kapitalindtægternes relative andel af socialproduktet, og konsumpropensiteten maa af-tage og ligevægt findes ved en lavere produktion og — da pro-dukten pr. mand er steget — ved endnu lavere beskæftigelse. For saa vidt forholdet mellem de to indtægtsgrupper er uforandret, forbliver produktionen uforandret, og beskæftigelsen falder. For at beskæftigelsen skal være uforandret, skal den relative arbejds-indtægt være steget.

Hicks har opstillet begrebet substitutionselasticitet. Denne er een naar »forøgelsen i een faktors mængde hæver marginalproduk-tet af alle andre faktorer, taget under eet, i samme forhold som totalproduktet stiger«²²). I al almindelighed kan den numerisk udtrykkes som forholdet mellem den procentvise forandring i to-talproduktet og den procentvise forandring i de faste faktoreres marginalprodukt (taget under eet) ved marginal forøgelse af en faktor²³).

Spørgsmaalet bliver saa, hvor stor denne substitutionselasticitet faktisk er. Hvis den er een, bliver totalproduktet uforandret og beskæftigelsen falder. For at beskæftigelsen skal være uforandret, skal elasticiteten være mindre end een.

Nu synes det at være en ret udbredt mening, at substitutions-elasticiteten ligger omkring eller over een²⁴). Hvis dette er rigtigt, maa en nedsættelse af forrentningskravet (forhøjet realløn) i det lange løb føre til lavere beskæftigelse. Der synes imidlertid at være grund til at betvivle denne menings holdbarhed — ialtfald ud fra marx-keynes'ske renteforudsætninger. Paastanden støtter sig navn-lig paa erfaringer fra fortiden, hvor kapitalindtægterne har beva-ret en ret uændret andel af socialindtægten trods relativ vækst i kapitalstokken. Men det er først og fremmest de nye opfindelser, der har lagt beslag paa opsparingen, og ikke substitution i uændret teknik. Dette kommer *Hicks* — ud fra traditionelle forudsætning-er fuldstændigt logisk — ud over ved at formode, at disse om-

²²) »Theory of Wages« s. 117 f.

²³) *Champernowne* i *Ec. Journ.* juni 1935 s. 248.

²⁴) *Hicks*, nævnte arbejde s. 131, *Champernowne*, nævnte arbejde s. 255, *J. Robinson*, *Essays in the Theory of Employment*, s. 118 ff.

vejsforlængende opfindelser er »afledte« af den større kapitalmængde, idet der saa bliver pres paa de opfindelser, som navnlig benytter den rigeligere faktor. Men naar man udfra overopsparringssynspunktet forudsætter, at det ikke er en stor opsparing, der bringer renten ned og dermed skaber anvendelse for denne opsparing, men tværtimod en høj (»naturlig«) forrentning, der kalder den faktiske opsparing frem, saa bliver det ikke længere naturligt at mene, at omvejene og dermed mulighederne for let substitution vil fremkomme blot som følge af et lavere relativt forrentningskrav.

Forlader vi det kun under traditionelle forudsætninger holdbare standpunkt, at de tekniske opfindelser maa ses som led i det af de relative prisforhold afledte substitutionsforhold, saa bliver det klart, at vi maa regne med en væsentlig lavere substitutionselasticitet, hvorved ogsaa et ændret forhold mellem realløn og forrentningskrav som led i en positiv lønpolitik maa hidføre et bedret konsumforhold.

I tilslutning til disse bemærkninger skal nævnes, at disse overvejelser i endnu højere grad gælder ved spørgsmaalet om virkningerne af en egentlig rentenedsættelse, idet laanerenten antagelig spiller en endnu større rolle ved substitutionsbestemmelsen end det samlede profitkrav. Under forudsætning om substitutionselasticitet omkring eller over een, vil en varig rentesænkningspolitik udfra keynes'ske opsparringsforanstaltninger blive direkte skadelig for beskæftigelsen²⁵).

(2). Overvejelser over lønforhøjelsers virkning paa beskæftigelsen maa gaa ud fra det faktum, at private driftsherrer har initiativet m. h. t. priser og produktionsmaade og -omfang. Gaar vi ud fra en vis stabil tilstand, hvor de expansive og kontraktive kræfter holder hinanden i ligevægt, angiver det eksisterende forhold mellem løn og salgspris det forhold, som driftsherrerne under de gældende omstændigheder anser for »neutral« for den eksisterende produktionsmængde. Tænker vi os nu en reallønforhøjelse gennemført, kan vi foreløbig skelne mellem virkningerne paa beskæftigelsen indenfor »bestaaende« virksomheder og paa anlægsvirksomheden. Set over et længere tidsrum afhænger beskæftigelsesvirkningen i det store og hele af, hvorledes det gaar med anlægs-

²⁵) Jfr. *J. Robinson*, *Essays in the Theory of Employment*, s. 118 f., hvor forf. af denne grund forkaster rentepolitikken som middel mod overopsparringsarbejdsløshed i det lange løb.

virksomheden. Vi skal foreløbig indskrænke os til dette spørgsmaal for dog til slut ganske kort at vende tilbage til de mere øjeblikkelige virkninger paa de bestaaende anlæg og sammenhængen mellem disse og den lange udvikling.

Spørgsmaalet om forholdet mellem løn og anlægsvirksomhed i det lange løb maa ses som led i en større simultan afhængighed, hvor ikke alene arbejdet, men ogsaa andre produktionsfaktorer møder frem med visse aflønningskrav eller snarere skalaer for saadanne, som er bestemte paa den ene eller anden maade, og hvor totalproduktionens størrelse desuden maa tilfredsstille betingelsen om, at grænseopsparring skal være lig med grænseinvestering til dækkende priser.

De traditionelle teorier plejer at forudsætte, at de forskellige produktionsfaktorerers aflønningskrav staar i et entydigt forhold til totalproduktionens størrelse, bestemt af visse objektive forhold: menneskelige ofre eller absolutte knapheder. Under forudsætning af »neutral« totalefterspørgsel (Says Markedslov) ses det ogsaa let, at der saaledes maa forudsættes objektive bestemmelsesgrunde for samtlige faktorers aflønninger for overhovedet at faa bestemt en ligevægtsproduktion, for netop fordi totalefterspørgslen betragtes som neutral, bliver ligevægten til syvende og sidst bestemt alene ved disse objektive omkostningsforhold.

Efterspørgselsforholdene har i det traditionelle system betydning for de relative priser, men da indkomstfordelingen her ingen betydning har for den totale effektive efterspørgsel, faar efterspørgselsforholdene ingen direkte betydning for den totale samfundsproduktion. I det traditionelle system er det den totale produktion (bestemt udfra de objektive omkostningsforhold), der bestemmer den totale efterspørgsel, og ikke omvendt. Forudsættes fuldstændig fri konkurrence i traditionel forstand, er de anvendte mængder af faktorerne jo som følge af den neutrale totalefterspørgsel paa forhaand givet ved de absolutte knapheder (eventuelt igen bestemt ved visse menneskelige »ofre«). Forudsættes der monopol, begrænses anvendelsen af en eller flere faktorer eventuelt af en given monopol-evne og -vilje. I begge tilfælde spiller totalefterspørgslen efter den samlede samfundsproduktion ingen selvstændig rolle. Begrænsningen for samfundsproduktionen ligger udfra denne opfattelse i visse paa forhaand givne data vedrørende faktorudbudet.

Ligevægten kan under disse forudsætninger — og naar vægten lægges paa ligevægten for totaliteten og ikke inden for totali-

teten (de forskellige undergruppers forhold til hinanden) — betragtes som en ren omkostningsligevægt. Totalproduktionen er i ligevægt, naar omkostningsforholdene er i ligevægt, men dette er kun muligt, naar der findes objektive bestemmelsesgrunde for samtlige faktorerers aflønninger.

Forkaster man imidlertid Says markedslov, bliver der to sæt ligevægtsbetingelser, der skal tilfredsstilles samtidigt: 1) omkostningsforholdene skal være i ligevægt, og 2) forholdet mellem opsparing — investering skal være i ligevægt: opsparingen skal være lig med investeringen til dækkende priser, d. v. s. saadanne, som faar folk til at fortsætte med deres opsparings- og investeringsvirksomhed i uændret omfang for saa vidt ikke iøvrigt andre forhold forandrer sig.

Betragtes alle faktorerers aflønning som entydigt afhængig af størrelsen af vedkommende faktors indsats d. v. s. (under forudsætning af en given teknisk viden og givne relative efterspørgselsforhold for de enkelte varer) af totalproduktionens størrelse, saa bliver der — udfra traditionelle synspunkter — i princippet een og kun een totalproduktion, som giver ligevægt mellem de objektive bestemte omkostningsforhold. Udfra disse traditionelle forudsætninger faar vi altsaa een ganske bestemt totalproduktion med een ganske bestemt indkomstfordeling. Til denne totalproduktion svarer der altsaa ogsaa een ganske bestemt opsparing. Men denne totalproduktion er fundet uden noget som helst hensyn til, om den anden ligevægtsbetingelse: opsparing lig investering er tilfredsstillet²⁶⁾. Da vi, naar vi helt bortser fra omkostningsbetingel-

²⁶⁾ Ligevægtsbetingelsen: opsparing lig investering til dækkende priser maa selvfølgelig altid være tilfredsstillet ogsaa under traditionelle betingelser. Det nye er, at det forudsættes, at denne betingelse ikke opfyldes af sig selv for enhver størrelse af totalproduktionen (der iøvrigt giver omkostningsligevægt), men at det forudsættes, at opsparingen fra det punkt, hvor minimalrentefoden naas, har en tendens til at overstige investeringerne ved yderligere stigning i totalproduktionen. Før dette punkt vil ligevægt mellem opsparing-investering altid indfinde sig af sig selv ved en saadan nedgang i rentefoden og stigning i investeringerne og konsumet, at ligevægt skabes. Naas ligevægten derfor ikke før fuld beskæftigelse, gælder Says lov og det traditionelle system. Naas den derimod før fuld beskæftigelse, kan de to sæt ligevægtsbetingelser: 1) opsparing-investering og 2) omkostningsforholdene (udfra objektive bestemmelsesgrunde for alle faktorer), ikke samtidig opfyldes. Udfra overopsparringsforudsætningerne maa omkostningsbetingelserne derfor modificeres, jfr. ovenfor i teksten. Kun hvis minimalrentefoden netop naas paa det punkt, der svarer til fuld beskæftigelse, kan de to sæt betingelser tilfredsstilles samtidigt.

serne, udfra overopsparingssynspunktet har, at opsparingen vil stige progressivt paa totalproduktionen, medens investeringerne vil stige proportionalt derpaa, og der derfor kun er een totalproduktion, der — helt bortset fra omkostningsbetingelserne — giver ligevægt; og da vi ligeledes har set, at en forudsætning om objektive bestemmelsesgrunde for samtlige faktorerers aflønning ligeledes kun giver ligevægt ved een ganske bestemt totalproduktion, valgt ganske uden hensyn til opsparing-investerings-betingelsen, bliver det indlysende, at de to sæt ligevægtsbetingelser er modstridende, idet de kun ved et usandsynligt tilfælde kan tilfredsstilles samtidigt, nemlig naar overopsparingssituationen naas netop paa det punkt, der svarer til fuld beskæftigelse.

Dette rent abstrakte ræsonnement synes mig at medføre, at hvis man forkaster Says markedsløvs (naar en overopsparingstilstand forudsættes at existere), saa maa en ligevægtstendens forudsætte, at mindst een faktors aflønning er rent residuelt bestemt, d. v. s. hverken udfra menneskelige ofre eller absolutte knapheder, men som det der bliver tilbage, naar der fra den udfra ligevægtsbetingelsen: opsparing lig investering bestemte totalproduktion drages den aflønning, som de andre (ikke residuelt bestemte) faktorer kræver af visse objektive grunde (absolutte eller alternative ofre) for at producere netop denne totalproduktion.

Det betones, at det residualbegreb, der her anvendes, intet har at gøre med det af de traditionelle teorier i forbindelse med jordrentelæren opstillede residualbegreb, der jo blot er et andet udtryk for en ren knaphedspris paa ting, hvis mængde ikke influeres af, om bestemte personer modtager en indtægt af deres benyttelse.

Det vil af det følgende fremgaa, at det ikke er nødvendigt at forudsætte, at kun een faktor paa forhaand (d. v. s. uden hensyn til i hvilken kombination den faktisk optræder) er residuelt og alle andre faktorer objektivt (eller selvstændigt) bestemte. Tværtimod er det snarere min mening, at betingelserne for residualbestemmelse foreligger for baade arbejde og kapital, og at det vil afhænge af den konkrete totalsituation, hvilken af disse faktorerers krav, der maa »vige«, d. v. s. bestemmes residuelt i denne konkrete situation.

Forudsætter vi nu, at mindst een faktors aflønning er residuelt bestemt i den nys nævnte forstand, medens andre faktorerers aflønning staar i et bestemt forhold til totalproduktionens størrelse, saa vil vi igen faa en bestemt indkomstfordeling og et be-

stemt forhold mellem opsparing og investering ved hver tænkt størrelse for totalproduktionen. Men som følge af, at vi har forudsat, at mindst een faktors aflønning er residuelt bestemt og derfor ved en given totalproduktion er tilstrækkelig elastisk til at »give plads« til de andre aflønningskrav, saa vil omkostningsforholdene nu stille valget frit, saa vi alene behøver at vælge totalproduktionen ud fra betingelsen opsparing lig investering. Falder denne før fuld beskæftigelse, har vi ligevægt²⁷⁾ med kronisk arbejdsløshed.

²⁷⁾ Der tales her og andre steder om begrebet »langtidsligevægt«. Det kan være paa sin plads at præcisere, hvad der menes hermed. Som det fremgaar af det foregaaende (se bl. a. afsnittene I, 1 og 3, II, 3), menes der ikke nogen statisk langtidsligevægt i sædvanlig betydning, der opererer med en modelverden, hvor reaktionshastigheder overhovedet ikke indgaar. Tværtimod lægger denne artikel den største vægt paa de relative reaktionshastigheders betydning for den økonomiske langtidsvikling (se ogsaa note 42 afsnit III (7)). Ganske kort kan man sige, at de her anvendte ligevægtsstørrelser dannes saaledes: man gør ingen indskrænkende forudsætninger med hensyn til den økonomiske udviklings mekanik, men med hensyn til de extra-økonomiske drivkræfter gør man den forudsætning, som man formentlig altid paa grund af ukendskabet til fremtiden og for at isolere det fænomen, man ønsker at studere, maa gøre, nemlig at disse extra-økonomiske drivkræfter (navnlig teknisk udvikling og befolkningsfremgangen) tænkes at forløbe med konstant bevægelsesretning og -hastighed. Man tænker sig saa vedkommende variation foretaget, hvorefter samfundets udvikling vil forløbe paa en vis maade. Der vil være visse øjeblikkelige virkninger, de forskellige elementer reagerer med forskellig hastighed, og selve tidsprioriteten mellem de forskellige fænomeners indtræffen (f. ex. om lønkravet eller profitkravet under et vist økonomisk tryk »giver sig« først, om kapitalisterne under en proces med øget konsumpropensitet, f. ex. som følge af offentlige indgreb, strax reagerer med nedgang i deres løbende investering eller konsum osv. osv.), er af afgørende betydning for langtidsviklingen. Naar vedkommende indgreb er fuldt indarbejdet, tænkes samfundets udvikling stadig at foregaa paa samme extra-økonomiske udviklingsbasis, og den ny (tænkte) udviklingslinje maa derfor tænkes at bevæge sig parallelt med udviklingen uden vedkommende indgreb (afvigelse herfra kan kun tænkes i den udstrækning de extra-økonomiske drivkræfter i virkeligheden i et vist omfang er intra-økonomiske og derfor selv er blevet paavirket af indgrebet og den paafølgende proces).

Et indgrebs langtidsvirkning kan derfor siges at være afstanden mellem disse to tænkte udviklingslinjer efter det punkt, hvor de løber parallelt. Herved faar vi en formulering, der formelt nærmest svarer til en i Frischs forstand statisk lov. Imidlertid synes dette ikke afgørende. Det afgørende maa være de reelle forudsætninger, hvorunder ens modelverden arbejder, idet dette er afgørende for, hvor virkelighedstro de fundne udsagn bliver, hvorefter formuleringsspørgsmaalet bliver et rent hensigts-

Ingen af de to utraditionelle systemer har — mig bevidst — udformet dette residualbegreb som et nødvendigt led i sammenhængen, men det gaar ganske klart gennem Marx's arbejder som en rød traad, at profitten opfattes som en samfundsmæssig residual, der kan presses, naar presset bliver tilstrækkeligt stærkt²⁸). Keynes har intet direkte sagt og ikke karakteriseret nogen faktors aflønning som i denne forstand residuel bestemt, men hans opfattelse af lønnen i »General Theory« synes nærmest at være residuel²⁹). Her skal blot peges paa hans nu saa omdiskuterede paastand om, at arbejderne er ude af stand til selv at bestemme deres realløn³⁰). Udfra de foran anførte betragtninger synes denne paastand at følge som en logisk nødvendighed af Keynes forudsætninger om overopsparingstilstand og om profitten og rentefoden (samt jordrenten) som paa forhaand nødvendige i et bestemt forhold til totalproduktionen.

Et andet sted³¹) siger Keynes ganske vist, at det er arbejdets grænseprodukt, der bestemmer reallønnen, men arbejdets grænseprodukt afhænger jo netop af den investerede realkapitals mængde og dermed til syvende og sidst af det anlægsbegrænsende profitkrav, se ogsaa foran afsnit III (1) om substitutionsspørgsmaalet, og General Theory s. 68, hvor Keynes udtrykkelig taler om »long period supply cost« inkl. rente og risikodækning. Keynes synes dog

---

mæssighedsspørgsmaal, og her vil det formentlig altid være hensigtsmæssigt at skelne mellem *l a n g t i d s a n a l y s e n*, hvor reaktionshastighederne vel har den største betydning, medens modelverdenen arbejder, men hvor udsagnene kun kan dreje sig om mer eller mindre, derimod ikke med angivelser af fuldstændige tidstavler — og *k o n j u n k t u r a n a l y s e n*, hvor selve tidsforløbene er hovedemnet og derfor maa inddrages i udsagnene.

²⁸) Se bl. a. »Løn, Pris og Profit«.

²⁹) Den afgørende forskel mellem Marx og Keynes synes derfor ogsaa at ligge paa dette (ganske vist særdeles vigtige) punkt. Det vil senere ses, at denne forskel fører til højst forskellige meninger om muligheden for en aktiv lønpolitik (og beskæftigelsespolitik). Det vil fremgaa, at den marxistiske teori indeholder de væsentligste elementer til en »optimistisk« beskæftigelsespolitik, medens Keynes' system ret beset kun levner ret pessimistiske udsigter indenfor en normal behovsøkonomi. Hermed være ikke sagt, at G. Th. ikke er et væsentligt fremskridt fra den »traditionelle« økonomi, og ogsaa indeholder betydelige radikale elementer, først og fremmest betoningen af efterspørgslens betydning for totalproduktion og beskæftigelse.

³⁰) G. Th. s. 13.

³¹) G. Th. s. 29.

ikke at have udarbejdet sig dette specielle problem til en ganske klar løsning.

Til belysning af forudsætningernes betydning skal vi nu tænke os en generel lønforhøjelse gennemført i den foran omtalte stabile tilstand i konjunkturforløbet, udfra varierende forudsætninger om profittens og lønnens indbyrdes bestemmelsesgrunde, idet der hele tiden, hvor ikke andet udtrykkelig siges, forudsættes, at renten er uforandret paa minimalsatsen.

(3). Vi tænker os først, at profitkravet af objektive grunde staar i et entydigt forhold til totalproduktionens størrelse; med hver stigning i den sidste maa totalprofitten stige i et vist forhold.

Udfra overopsparingssynspunktet er det afgørende, hvorledes det gaar med opsparingens andel af totalindtægten. Dette afhænger igen dels af totalindtægten størrelse og dels af indkomstfordelingen, d. v. s. af profittens relative andel af totalindtægten. Foreløbig har vi kun forudsat, at totalprofitten stiger med totalproduktionen, og det er derfor matematisk muligt, at den relative profit samtidig aftager stærkt nok til at opsparingen vokser i svagere forhold end totalindtægten. Herfra kan man dog formentlig bortse af følgende to grunde: 1) Selv om profitkravet i et vist omfang maales absolut og ikke procentuelt, er det dog usandsynligt, at opsparingen ved en almindelig produktionsfremgang ikke skulde vokse stærkere end totalindtægten, baade fordi en væsentlig del af profitkravet er et procentuelt krav (rente, risiko) og som følge af forskellen mellem den gennemsnitlige og den marginale opsparringsrate. 2) Da en reallønforhøjelse har expansive efterspørgselsvirkninger, og da et fald i profitraten er ensbetydende med en reallønshævning, vilde et saadant afhængighedsforhold mellem profitkrav og totalproduktion, at den relative profit kunde falde med produktionsstigning, udfra forudsætningen om et entydigt forhold mellem profitkrav og totalproduktion være uforeneligt med forudsætningen om udgangspunktet som et langtidsligevægtpunkt. Udviklingen vilde da af sig selv skyde udviklingen frem til det punkt, hvor profitkravet var procentuelt stigende med totalproduktionen.

Vi har altsaa et udgangspunkt i ligevægt (i baade langtids- og konjunktur ligevægt, d. v. s. et punkt i konjunkturforløbet, hvor de expansive og kontraktive konjunkturkræfter holder hinanden i skak, og som samtidig angiver langtidsligevægten udfra det givne

extra-økonomiske drivtryk). I denne tilstand gennemfører vi nu en real lønforhøjelse. Ved uforandret produktionsomfang vil nogen grænseproduktion da blive urentabel for driftsherrerne, fordi de nu ikke mere faar dækket deres indtægtskrav for at producere netop denne totalproduktion, og da deres profitkrav er ufravigeligt, maa det føre til en saadan indskrænkning, at forholdet mellem løn og profit paa den ny grænse svarer til det nye forhold mellem lønkrav og profitkrav (profitkravet falder ved produktionsindskrænkningen). Men samtidig er konsumforholdet steget, og altsaa opsparingsraten faldet. Den tidligere større totalproduktion i udgangsøjeblikket var i opsparingsligevægt med en lavere relativ løn. Hvis produktionen var indskrænket uden lønforhøjelse, vilde opsparingen være for lille. Nu er produktionen indskrænket samtidig med lønforhøjelse, hvilket maa gøre opsparingen endnu mere »for lille« (nemlig i forhold til en udfra minimalrentefoden bestemt investering). Opsparingen er ikke tilstrækkelig til dækning af efterspørgslen, og samfundet maa gaa over til en omvejsforkortelse og højere rentefod. Totalproduktionen kan trods »underopsparing« ikke udvides, fordi begge parter forudsættes ganske betingelsesløst at holde fast ved det nye forhold mellem aflønningskrav og totalproduktion, hvorved vi midt i en generel overopsparingsbasis faar skabt et omraade med underopsparing (i forhold til minimalrentefoden), som vi ikke kan komme ud over paa grund af omkostningsmodstanden.

Hvorledes vil denne situation udvikle sig videre under fortsatte betingelsesløse omkostningsforudsætninger?

I det lange løb afhænger netto-investeringernes omfang ikke af selve rentenivoet, men af den strukturelle udvikling i teknik, befolkningsmængde osv. Rentefoden vil derfor ved uændret opsparingsrate vedblive med at være for lav, ligegyldigt hvor høj den er, naar den har existeret tilstrækkelig lang tid. En højere rentefod betyder imidlertid, at det gældende realløsnivo igen bliver for højt til sammen med det nu eksisterende rente- og profitnivo at skabe omkostningsligevægt — d. v. s. der maa yderligere produktionsindskrænkning til. Denne udvikling betyder paa den ene side, at opsparingen udaf en given totalindtægt stiger (baade som følge af rentefodens stimulerende indflydelse paa den individuelle opsparingsvilje og som følge af indkomstfordelingens forskydning fra lønindtægter til renteindtægter), medens paa den anden side den faldende totalproduktion betyder et pres nedad paa opsparingspropensiteten. Udviklingen vil saa

afhænge af, hvad der vejer stærkest til. Hvis de opsparingsstige kræfter er tilstrækkelig stærke, kan man tænke sig, at man ved en vis høj rentefod naar ligevægt mellem opsparing og investering paa et punkt, hvor ogsaa omkostningsforholdene er i ligevægt, men det er tilsyneladende lige saa sandsynligt — eller maaske snarere mere sandsynligt — at man under disse forudsætninger faar en stadig udvikling b o r t fra ligevægt med et stadigt pres opad paa rentefoden og nedad paa produktionen.

Her kan udviklingen maaske forekomme læseren fantastisk. Det er den ogsaa, men det fantastiske ligger i selve forudsætningerne om de betingelsesløse aflønningskalaer. Det er klart, at saadanne forudsætninger om betingelsesløse aflønningskalaer i et bestemt forhold til totalproduktionen under et saadant stadigt pres er meget specielle og efter min mening uden stærk forbindelse med virkeligheden. Alligevel kan eksemplet dog maaske foruden dets metodologiske betydning have en vis interesse som illustration af, hvad der kan ske i en strukturel overopsparingstilstand, hvis alle parter i prisdannelsesprocessen lang tid igennem stiller sig paa stejle og betingelsesløse aflønningskrav. Hvilket af de forskellige aflønningskrav, der saa er »arsag« eller »har skylden«, bliver vel da et mere personligt interessespørgsmaal. De positive efterspørgselsvirkninger ved en lønforhøjelse vil imidlertid gøre det fordelagtigst med hensyn til en maximering af totalproduktion og beskæftigelse, hvis det er lønkravet, der i videst muligt omfang kan opretholdes overfor profit- og rentekravet.

Logisk set kan man komme ud af denne tilstand ved at opgive forudsætningen om entydig sammenhæng mellem aflønningskrav og totalproduktion for mindst een af faktorerne. Keynes-skolen synes nærmest at indtage det standpunkt, at profitkravet er entydigt bestemt, men ikke arbejdslønnen, ialtfald ikke naar arbejdsløsheden har et bestemt omfang. Dette standpunkt fører til, at en lønforhøjelse enten altid maa medføre en procentuel tilsvarende prisforhøjelse saa virkningen alene bliver et spørgsmaal om prisnivoet, medens de reale foreteelser, herunder totalproduktion og beskæftigelse, bliver uforandret³²⁾, eller hvis monetære forhold tvinger til renteforhøjelse, vil den paafølgende produktionsindskrænkning eller trusel derom kunne tvinge arbejdernes lønkrav ned.

---

³²⁾ Se bl. a. *J. Robinson, Essays s. 87.*

(4). Dette synspunkt aabner ikke mulighed for ved samtidig nedpresning af profitkravet at aktivisere lønforhøjelsernes gunstige efterspørgselsvirkninger. Der er en mulighed tilbage for gennem en nedpresning af rentenivoet at gøre plads til reallønforhøjelsen. Som foran omtalt maa forudsætningen om en substitutionselasticitet paa betydeligt under een medføre, at en væsentlig og varig rentenedsættelse maa antages at have udpræget gunstige efterspørgsels- og beskæftigelsesvirkninger ogsaa i det lange løb. Noget andet er, om en saadan nedpresning af rentenivoet er praktisk gennemførlig. De samme likviditetsovervejelser, som Keynes anfører til støtte for sin hele overopsparingsteori, danner jo en meget væsentlig modstand mod en saadan rentenedbringelse. Og som nævnt maa Keynes likviditetsovervejelser egentlig suppleres med en fra et vist punkt stærkt voksende modstand fra bankvæsenets side, der jo ogsaa faar betydning ved spørgsmaalet om en rentenedpresningspolitik's muligheder. Keynes synes iøvrigt ikke overalt at være optimistisk med hensyn til mulighederne for aktiv rentepolitik³³).

Ikke desto mindre maa rentepolitikken selvfølgelig i en positiv reallønspolitik komme til at indtage en vigtig plads. Det der her synes afgørende er, at der ud fra denne artikels argumentation i og for sig ikke er nogen principiel forskel paa, om en positiv lønpolitik sker paa bekostning af rentekravet eller profitkravet (en af dem maa det gaa ud over, vel at mærke det maa gaa ud over det procentuelle rente- eller profitkrav, derimod kan den absolutte rente- eller profitindtægt udmærket godt stige netop som følge af den relative ændring, fordi der herved i det hele taget skabes afsætningsbasis for en større totalproduktion). Ikke heller er jeg overbevist om, at den mere homogene laanerente (med tilsvarende homogene interesser bag) i vort samfund er den lettest nedpresselige. Endelig er det en følge af denne artikels opfattelse af aflønningsskalaerne som mer eller mindre elastiske og udvidelige, at det ialtfald ikke er nok alene at faa presset laanerenten ned og saa lade udviklingen om at presse rentenedsættelsen over paa reallønnen gennem prisned sættelser paa forbrugsvarerne, man maa positivt drage omsorg for, at rentenedsættelsen ikke »opsuges« af profitindtægterne ved almindelig forhøjelse af profitkravsskalaen, jfr. det følgende³⁴).

³³) G. Th. s. 207 f. og 309 f.

³⁴) For at udelukke misforstaaelser betones det, at det her sagte gælder i al almindelighed, men at der specielt for Danmarks vedkommende sikkert er mere end almindelig grund til at betone rentespørgsmaalet.

(5). At betragte driftsherrernes investeringsbestemmende profitkrav som staaende i et entydigt og absolut forhold til totalproduktionens størrelse synes imidlertid saa temmeligt virkelighedsfjernt. Selv om man har den anskuelse, at der bag profitkravet ligger visse objektive, under alle totalsituationer nødvendige omkostningselementer (menneskelige indsatser, risiko o. s. v.), der medfører en udfra statiske betragtninger uforanderlig aflønningsskala i forhold til totalproduktionen, synes der i den faktiske verden i stadig cyklisk-strukturel udvikling at være mulighed for, at hele aflønningsskalaen kan flyttes op og ned, alt efter de incitamenter og pres, den udsættes for. Navnlig synes det ikke at være nogen voldsom forudsætning at antage, at hele profitkravsskalaen flyttes op i en periode med stigende produktion, priser og profitforventninger. En saadan antagelse kan imidlertid medføre en ret antagelig modifikation af den foran skildrede udvikling.

Selv under forudsætning af uforanderlig profitkravsskala vil driftsherrerne ved vurdering af betimeligheden i at udvide produktionen ikke alene se paa profitten i forhold til kapitaludlægget, men vil i et vist omfang kunne tilfredsstilles ved stigende absolut profitmasse, selv om den samlede profits procentuelle forhold til kapitalen aftager noget (medens risikotillægget formentlig vil stige mindst i procentuelt forhold³⁵), vil der formentlig ialtfald være nogen tendens til at betragte en del af profitten som personlig aflønning og se mere absolut paa denne del). En nedsættelse af profitraten er ensbetydende med en hævelse af reallønnen. Da en reallønshævning som omtalt har expansive efterspørgselsvirkninger, vil der hermed være skabt mulighed for en samtidig forhøjelse af reallønnen (og dermed effektiv efterspørgsel, produktion og beskæftigelse) og kompensation for driftsherrerne ved øget absolut profitmasse. Under forudsætning om en uforanderlig profitkravsskala maa udviklingen af sig selv medføre en produktionsexpansion til den grænse, hvor denne kompensationsmulighed er udtømt, hvorfor en direkte lønhævning ikke vil have denne mulighed at regne med.

Indfører vi nu forudsætningen om den bevægelige profitkravsskala, kan vi tænke os følgende udvikling:

Under en gunstig produktionsudvikling vil multiplierprocessen føre til en relativ stærk udvikling i profitter og profitforventnin-

---

³⁵) Se herom en interessant artikel af *M. Kalecki* i *Economic Fluctuations*, London 1939.

ger. Herved hæves profitkravskalaen, hvilket kan forhindre den foran omtalte kompensationsproces i at træde i funktion. Revisionen af profitforventningerne i det cykliske forløb vil omvendt komme ret pludseligt, det »oppustede« profitkravniveau vil være forholdsvis mere trægt i fald end profitforventningerne, hvorfor udviklingen ikke kan vendes ved en tilstrækkelig reduktion af profitkravene. Under den cykliske indskrumpningsproces vil baade profit- og lønkrav blive udsat for et reduktionspres, den stærke indskrænkning i den absolutte profitmasse vil (bl. a. paa grund af de faste udgifters tryk) holde det relative profitkrav oppe, medens omvendt indskrænkningen i den absolutte beskæftigelsesmængde snarere vil tendere til at presse det relative lønkrav ned. Herved kan der tænkes en tendens til, at det relative lønkravs reduktionsmodstand er mindre end det relative profitkravs, hvorved en gunstig udvikling i efterspørgelsesforholdene nu modvirkes.

Saaledes kan man tænke sig en perpetuum mobile mellem stigende profitkravsskala og faldende absolut profitmasse, der holder en gunstig strukturel realløns- og beskæftigelsesudvikling nede. Paa den anden side medfører en saadan situation muligheder for en positiv politik til forhindring af profitkravets »oppusten«, hvorved en gunstig strukturel udvikling kan fremhjælpes.

(6). Som nævnt opfattes profitten i det marx'ske system som en samfundsmæssig residual. Vi skal nu undersøge, hvad en saadan opfattelse af indkomstfordelingens bestemmelsesgrunde betyder for spørgsmaalet om en aktiv lønpolitik som middel mod overopsparingsarbejdsløsheden. Det bliver nødvendigt først lidt i enkeltheder at komme ind paa, hvad der ligger i denne opfattelse af profitten som residualt bestemt.

Siden »Kapitalens« fremkomst har der i marxistiske kredse staaet strid om profittens opfattelse og betydning. Hos Marx betegnes profitten nogle steder direkte som en samfundsmæssig residual, andre steder betragtes den klart som et i den givne situation nødvendigt »krav« for, at der skal blive produceret, med negative virkninger paa produktionen, hvis profitten beskæres.

Udfra den traditionelle økonomiske metodologi, hvis statiske betragtningsmaade ikke giver plads for relative træghedselementer og dermed mulighed for, at det relative »styrkeforhold« (de forskellige elementers indbyrdes tilpasningstræghed eller efter-

givelighed) kan være saadan, at ved een konstellation kan eet krav dominere, ved en anden konstellation et andet krav, er det paa forhaand udelukket at bygge bro mellem de to sider af profitbegrebet. Udfra en traditionel betragtning maa en aflønning en ten være residual — og saa kun residual (idet det saa til gengæld ganske vist bliver vanskeligt at se, hvorledes den da overhovedet kan hævde sin existens), eller et »krav« og saa ikke residual. Marx har ikke direkte noget steds — mig bevidst — givet nogen fremstilling af dette forhold. Resultatet er blevet, at den marxistiske diskussion udgaaende fra en traditionel statistisk metodologi i vidt omfang har delt sig i to lejre³⁶⁾, hvoraf den ene betragter profitten som rent residual og i forklaringen af den økonomiske proces ikke lægger vægt paa driftsherrernes profitovervejelser, men koncentrerer sig om lønnens konsumvirkninger³⁷⁾, medens en anden skole³⁸⁾ betragter profitten som et i det kapitalistiske samfund nødvendigt produktionskrav, der principielt udelukker lønforhøjelser. Den første skole tager sit udgangspunkt i det gensidige sammenspil mellem lavt konsum, arbejdsløshed, lav løn o. s. v. En saadan sammenhæng kan synes tiltalende enkel, men lader sig formentlig ikke logisk opretholde, for selv om man ved at inddrage en forudsætning om konsumproduktionens stødvise stigning i forbindelse med lønnens ringe elasticitet³⁹⁾ kan naa til en logisk forklaring paa de cykliske afbrydelser i produktionsprocessen, saa ser man ikke, hvorfor det efterfølgende pres paa priserne ikke tvinger residualprofitten ned og over paa reallønnen, hvorved en strukturel overopsparing eller underkonsum udelukkes. Den anden skole er f. s. v. mere logisk, men adskiller sig til gengæld ikke væsentlig fra det traditionelle system i sin bedømmelse af det kapitalistiske samfund, hvorimod forskellen kom-

³⁶⁾ En lille tredje gruppe, som har klaret sig bedst, bestaar igen af dem, som overhovedet ikke har bekymret sig om at bygge bro mellem den marxistiske og den »borgerlige« økonomiske teori, men groft har betragtet profitten som en samfundsmæssig klasseindtægt, der forsvaredes med en vis styrke, men som dog kunde beskæres, naar modstyrken blev tilstrækkelig stærk.

³⁷⁾ Se som et dansk eksempel: Esther Boserup i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1936: Centrale økonomiske Spørgsmaal i Lys af den marxistiske Teori.

³⁸⁾ F. ex. Englænderen *Dobb* bl. a. i *Political Economy and Capitalism*, London 1937.

³⁹⁾ Se nævnte artikel af Esther Boserup.

mer frem ved bedømmelsen af en anden (socialistisk) samfundsordnings muligheder og effektivitet.

Marx har af gode grunde ikke kendt den moderne dynamiske teori og behandlingen af »time lags« m. m., og hans terminologi er derfor tilsyneladende tidløs. Ikke desto mindre synes det mig dog klart, at hans metode i alt væsentlig netop har sin karakteristiske forskel fra den sædvanlige statiske betragtningsmaade derved, at han lægger vægten paa de indbyrdes »styrkeforhold« mellem de forskellige kategorier, hvorved Marx jo langt fra alene mener politisk magt, men f. ex. ogsaa evner og muligheder for at udnytte gunstige konjunkturer til øget aflønningskrav eller omvendt modstandskraften overfor økonomiske tryk og de reaktioner, forskellige samfundsgrupper er i stand til at foretage overfor dem. Ligeledes inddrager han udtrykkelig den cyklisk fremkommende arbejdsløshed og det derved skabte periodisk genkommende pres paa arbejdslønnen i sin forklaring af arbejdslønnens og profittens indbyrdes størrelsesforhold.

En oversættelse af den marxistiske teori om lønnens og profittens bestemmelsesgrunde til den i denne artikel anvendte terminologi kan f. ex. se saaledes ud:

Det afgørende spørgsmål bliver, hvad der opretholder profitkravet og derved forhindrer reallønnen i at stige.

Den vigtigste faktor til opretholdelse af profitkravet er korttidsvirkningerne af en profitrevison i forbindelse med den relative træghed mod fald i henholdsvis profitkravet og lønkravet.

Det eksisterende profitkrav i forhold til de eksisterende profitforventninger vil bestemme, hvor langt investeringsgrænsen (omfattende alle mere vidtrækkende beslutninger ogsaa indenfor den enkelte virksomhed, jfr. nedenfor afsnit (7) rykkes ud. Med en vis forskel mellem salgspriser og lønninger vil der til enhver tid blive truffet en kontinuert række af produktionsbeslutninger, rækkende fra beslutninger af rent øjeblikkelig til beslutninger med meget langvarig virkning. Indskrænkes nu differencerne mellem salgspriser og lønninger ved en reallønstigning, vil der være en tendens til at denne investeringsgrænse trækkes ind og produktionen og beskæftigelsen falder. Det afgørende bliver saa, om lønkravet eller profitkravet er mest sejglivet. Paa grund af arbejdernes subsistensløshed overfor kapitalisternes overlegne nøglestilling, som eje af produktionsmidlerne og midler til at leve af under en arbejdskamp giver dem, vil kapitalisterne normalt, saa længe det drejer sig om lønninger over en vis højde (det relative exi-

stensminimum, bestemt bl. a. under hensyn til produktionsprocessens krav til arbejdermaterialets kvalitet, legemligt som aandeligt), kunne hævde deres krav overfor arbejderne.

Profittens karakter som residual kommer altsaa frem derved, at den kan trykkes, naar blot presset bliver tilstrækkeligt stort, medens dens karakter som omkostning skyldes, at den er i besiddelse af en vis træghed og modstandskraft mod fald, som i et vist omfang gør den til en virkelig omkostning, nemlig i forhold til andre aflønningskrav med mindre modstandskraft i den konkrete situation.

Det her sagte kan ogsaa udtrykkes saaledes: saavel profitten som lønnen (den sidste dog kun naar den ligger over et vist minimum) har paa forhaand (d. v. s. naar hver betragtes adskilt for sig selv) mulighed for at optræde som residual. Hvilken der faktisk kommer til at indtage denne rolle afhænger af, hvis modstandskraft der er mindst i den konkrete situation. I almindelighed vil disse forhold ligge saaledes, at naar det drejer sig om lønhøjder over det relative existensminimum, vil profitkravet »holde«, men bortset herfra optræder profitten som residual, hvilket f. ex. har betydning, naar det relative existensminimum af en eller anden grund stiger, f. ex. fordi den tekniske udvikling medfører et øget krav til arbejdermaterialets kvalitet eller en forstærket udnyttelse, som maa kompenseres ved bedre leveforhold, eller f. ex. fordi en stigende gennemsnitlig arbejdsløshed nødvendiggør en tilsvarende stigning i arbejdslønnen pr. time for at skabe samme gennemsnitlige aarsstandard o. s. v. Iøvrigt bemærkes det, at udtrykket »relativt« existensminimum ikke alene dækker over, at det ikke drejer sig om et uforanderligt minimum, men ogsaa over, at det er et i nogen Grad elastisk minimum; dette følger iøvrigt alene deraf, at det relative existensminimum udfra denne artikels argumentation netop maa dannes paa den grænse, hvor tryk og modtryk er lige store (men i og for sig ikke paa forhaand under alle omstændigheder uovervindelige).

Profitkravets modstandsevne mod fald kan bl. a. forklares udfra følgende forhold:

a) Konkurrencens udlignende tendens paa profitraten over sted, tid og erhvervsomraade virker samtidig bremsende paa begrænsede profitfald. Da næsten al profitbeskæring af den her behandlede art begynder paa et begrænset omraade, vil de udlignede kræfter virke til at standse profitfaldet, før det breder

sig. Specielle lønkrav, der begrænser profitten i bestemte omraader af geografisk eller faglig natur, vil mødes med »kapitalflugt«, der skaber arbejdsløshed og lønpres indenfor vedkommende omraade. Paa samme maade vil i haabet tidsbegrænset profitbeskæring mødes med »produktionsstrejke«, der f. s. v. godt kan opfattes som en fuldt rationel »upolitisk« handling.

b) Et profitnivo, som har varet en vis tid, vil udfyldes med visse omkostningslignende elementer og følelser.

Visse omkostninger, der indgaar som dækning for kapitalisternes funktioner, vil være nødvendige under enhver samfundsordning (teknisk tilrettelæggelse m. m.). Andre omkostninger vil være absolut nødvendige, saalænge der overhovedet eksisterer et kapitalistisk samfund, nemlig saadanne, der enten skal til for at opretholde dette system (f. ex. et vist arbejdsopsyn m. m.), eller som skyldes selve det kapitalistiske samfunds usikkerhed og anarkiske produktionsmaade (visse risici, hvorunder maaske ogsaa kan medregnes selve risikoen for dette systems afskaffelse), eller endelig medføres af kampen om totalprofittens fordeling, altsaa den indbyrdes konkurrencekamp, der jo kan afstedkomme adskillig besvær og risiko. Endelig er der en tredje gruppe, som er den i denne forbindelse afgørende, nemlig at et vist indtægtsnivo, som opnaas i forbindelse med en vis erhvervsmæssig indsats, efterhaanden vil bundfælde sig som et krav. Det er naturligt, at ethvert menneske gerne vil synes, at det er sin løn værd, og dette omsætter sig jo som bekendt let i et relativt indispensabelt indtægtskrav. Dette forhold spiller saa ind ved den pengemæssige bedømmelse af alle indsatser, som vedkommende gruppe mennesker præsterer⁴⁰).

c) Disse forhold faar først deres rette vægt, naar de ses i belysning af klassens betydning.

Klassens betydning er dobbelt: a) ved dannelse af en fælleskapitalistisk mentalitet og af fælleskapitalistiske normer til hævdelse af klassens sociologiske livsinteresse, profittens existens og højde, hvilket atter øver indflydelse paa det enkelte medlems reaktioner overfor profitrevisioner og lønkrav; b) som en bevidst organiseret samfundsmagt. Det første forhold har ikke alene betydning for det enkelte medlems almindelige indstilling i tilfælde af lønaktioner o. l., men giver ogsaa særlig vægt til, hvad ovenfor er sagt om et vist indtægtsnivos evne til at stabilisere sig som et indtægtskrav. Naar et almindeligt indtægtsnivo betragtes som

⁴⁰) »Das Kapital« III s. 237.

norm i ens klasse, bundfælder det sig i langt højere grad som en ret. Det andet element, klassens direkte organiserede samfundsmagt, har med opkomsten af en stærk og centraliseret finanskapital faaet særlig vægt⁴¹⁾.

d) Endelig kan man nævne profittens evne til gennem kapitalisation, salg og gældsstiftelse, altsaa ved forvandling til juridiske forpligtelser og »velerhvervede rettigheder« at opnaa betydelig modstandskraft mod fald.

Spørger man saa, hvilke muligheder der er for en aktiv lønpolitik under disse forudsætninger, maa svaret paa grund af profitkravets betingede natur blive lige saa betinget. Spørgsmaalet bliver, dels hvor hastigt en profitkravsrevision lader sig gennemtvinge i forhold til hastigheden i profitforventningernes revision, dels hvorledes forholdet er mellem elasticiteten i profitkravet og elasticiteten i lønkravet.

I det korte løb er det væsentlig det første forhold, der har betydning.

I det lange løb bliver det derimod forholdet mellem profitkravets og lønkravets elasticitet, der bliver afgørende. I virkeligheden kan der formentlig ikke rent abstrakt siges mere end dette. Spørgsmaalets løsning maa afhænge af den konkrete situation, det drejer sig om. Jo stærkere arbejderklassen staar i forhold til kapitalistklassen, og i jo højere grad de enkelte lønforhøjelser indgaar som led i en bevidst politik paa langt sigt, jo større bliver herudfra udsigterne for en aktiv lønpolitik. Dette betyder paa den ene side, at ogsaa korttidsvirkningerne bliver afhængige af langtidspolitikken, fordi den sidste øver indflydelse paa, med hvilken lethed profitkravet lader sig reducere i den konkrete situation (udsigterne for fremtiden ved visse modaktioner o. l.), og paa den anden side at spørgsmaalet ikke alene afhænger af arbejderens stilling i den rent økonomiske proces, men ogsaa af deres almindelige politiske magt og mulighederne for at understøtte lønpolitikken med passende foranstaltninger mod kapitalisternes modaktioner (valuta- og priskontrol m. m.).

(7). Vi har nu gennemgaaet forskellige forudsætninger om lønnens og profittens gensidige bestemmelsesgrunde og disses betydning for langtidsudviklingen. Som facit kan vi uddrage, at mulig-

⁴¹⁾ *Dobb*: Capitalistic Enterprise s. 54 ff. og *Lenin*: Der Imperialismus und der imperialistische Weltkrieg, *Lenin*: Ausgewählte Werke, Band V, Wien VIII.

hederne for en lønhævningspolitik som middel mod en strukturel overopsparingsarbejdsløshed beror paa, om »andre« omkostninger kan presses, og vi naaede til, at dette for profittens vedkommende forudsætter visse antagelser om, at profitkravsskalaen er i besiddelse af en vis reducerlighed under tryk af bestemt størrelse og permanens. Som følge heraf kan vi ikke paa forhaand indskrænke os til at se paa den »lange« udvikling uden hensyn til de øjeblikkelige virkninger af lønforhøjelsen, idet disse sidste kan faa betydning for langtidsudviklingen alt efter aflønningskravenes indbyrdes modstandskraft⁴²).

Spørgsmaalet om lønforhøjelsers korttidsvirkning afhænger dels af, hvorledes det gaar med beskæftigelsen indenfor »bestaaende anlæg«, dels med anlægsvirksomheden.

Den sædvanlige udelukkelse af profitkravet fra den korte grænse hænger navnlig sammen med to teoretiske forudsætninger: a) den metodologiske sondring mellem den korte og den lange analyse — og b) forudsætningen om at den enkelte virksomhed kalkulerer udfra grænseomkostningerne uden hensyn til profitten. Den sædvanlige teoretiske forskel mellem det korte og det lange løb ligger som bekendt i og for sig ikke mellem de tidsmæssigt første og de tidsmæssigt senere virkninger af f. ex. en lønforhøjelse, men mellem analysen udfra to helt forskellige

---

⁴²) Der er maaske grund til atter at betone den betydning, de relative hastigheder har i denne artikels modelverden, ikke mindst for langtidsanalysen. Der bliver herved en stærk organisk sammenhæng mellem korttids- og langtidsudviklingen, idet disse ikke som i de traditionelle systemer betragtes som resultat af hvert sit sæt (forskellige) forudsætninger, men begge følger som successive led i en udvikling, der deduceres udfra samme sæt forudsætninger. Herved naar man — i forhold til de traditionelle systemer — som det vil være fremgaaet af hele artiklen, til fundamentalt forskellige love for langtidsudviklingen. Forskellen mellem det her anvendte og det traditionelle langtidsligevægtsprincip kan maaske anskueliggøres ved forskellen mellem Marshalls analogi (V, I, 1) med den mekaniske ligevægt, der fremkommer mellem et antal kugler (med hver for sig paa forhaand given form, størrelse, vægt osv.), som nedlægges i en skaal, og en analogi med den organiske ligevægt, der fremkommer, naar en gartner saar en haandfuld frø paa en jord af given beskaffenhed, hvorved planternes væxtudvikling afhænger baade af de givne objektive grobetingelser og den indbyrdes kamp for livet mellem de opvoxende planter. Det forekommer mig, at den svenske skoles periode-metode flere steder synes at pege i denne retning (se f. ex. Ohlin: Penningspolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet, s. 64 f. og s. 106).

sæt forudsætninger, nemlig en bedriftsøkonomisk tilpasning med og uden anlægsvariation. I sidste fald udelukker man paa forhaand anlægsvariationer og dermed de tilsvarende indtægter fra at spille en rolle. I første fald inddrages anlægs- og profitvariationer som bestemmende paa grænsen. Udfra denne artikels forudsætninger bliver denne bedriftsteoretiske sondring imidlertid misvisende, naar talen bliver om den tidsmæssige sondring mellem de tidligere og de senere virkninger (jfr. foran note 27; afsnit III (2)), idet den samfundsmæssige produktion i ethvert givet øjeblik bestaar dels af »løbende produktion« (indenfor »bestaaende anlæg«) og dels af anlægsvirksomhed — eller som vi skal se snarere af en kontinuert række produktionsbeslutninger, hvor »anlægselementet« spiller stigende rolle. Selv om man derfor oprettholder fiktionen om det »bestaaende anlæg«, hvor profitten ingen pris- og produktionsbestemmende rolle spiller, maa spørgsmaalet om lønforhøjelsers korttidsvirkninger afhænge af virkningerne dels paa den »løbende« produktion, dels paa anlægsproduktionen og endelig af størrelsesforholdet mellem disse to sæt virkninger.

Virkningen paa den løbende produktion (indenfor bestaaende anlæg) vil afhænge af de forudsætninger, man arbejder under med hensyn til, hvorledes driftsherrerne faktisk kalkulerer og hvorledes den tekniske omkostningskurve faktisk forløber omkring den bedriftsmæssige produktionsgrænse. Forudsætter man, at kalkulationen sker udfra grænseomkostningerne og at disse er jævnt stigende paa det bestemmende stykke, bliver profitten rent intramarginalt bestemt. Der vil udfra saadanne forudsætninger indtræde en vis nedgang i den »løbende« produktion som følge af reallønforhøjelsen. Virkningen paa anlægsproduktionen vil i allerførste omgang afhænge af den relative reaktionshastighed mellem profitforventningerne og profitkravet. Ser vi foreløbig bort herfra, afhænger udviklingen i anlægsproduktionen af profitkravets og lønkravets relative elasticiteter. Kan profitkravet nedpresses og gøre plads til det højere lønnivo, vil nedpresningen af det relative profitkrav i forbindelse med lønforhøjelsens efterspørgselsvirkninger bringe anlægsproduktionen op. Nedgangen i den »løbende« produktion vil nedbringe udbud og efterspørgsel lige meget. Der vil derfor ikke herudfra opstaa et kontraktivt efterspørgselstryk, nedgangen vil indskrænke sig til, hvad der er nødvendig for at skabe omkostningsligevægt (fald i grænseomkostning, saa der gøres plads til lønforhøjelsen). Opgangen i a-

lægs virksomheden vil derimod aktivisere tidligere latent overopsparring og derfor efter multiplierskemaet faa forstærket sin expansionskraft med efterspørgelsesvirkningerne ved den øgede investeringsvirksomhed. Saalænge profitkravet bliver paa sit nedpressede nivo, skulde denne multiplierproces efterhaanden selv skaffe den fornødne anlægsstok tilveje, saa den »løbende« produktion ogsaa efterhaanden kan stige uden stigende omkostninger for den enkelte bedrift. Vanskeligheden udfra disse forudsætninger ligger navnlig deri, at f. s. v. der er en positiv expansion, maa dette i sig selv midlertidigt bringe grænseomkostninger og priser (og dermed profitforventninger) op, saa det stipulerede reallønnivo ikke kan holdes. Som foran omtalt gør dette ikke noget i sig selv, idet det midlertidigt øgede investeringsnivo under selve den midlertidige anlægsperiode erstatter reallønnen, som opretholdes af efterspørgselsnivoet, men det medfører den fare, at dette midlertidige forhold mellem den faktiske profit og løn stabiliserer sig i det resulterende forhold mellem aflønningskravene. Er de første virkninger paa anlægsvirksomheden ugunstige, grundet paa reaktionsforholdet mellem profitforventninger og -krav (de sidstes større træghed i fald), sætter der en negativ multiplierproces ind, hvorved vanskeligheden for igennem lang tid at holde profitkravet nede og lønkravet oppe yderligere forøges. Lykkes det imidlertid, skulde der udfra de givne forudsætninger efterhaanden naas en større anlægsstok og totalproduktion.

Udfra de her foreløbigt opstillede forudsætninger synes vanskelighederne for nogenlunde hurtigt at faa en expansiv proces i gang gennem lønforhøjelser ret formidable. Selv om vanskelighederne for en gunstig korttidsudvikling ogsaa i det virkelige liv maa antages at være ret store — dette forklarer jo netop udfra denne artikels relativistiske fordelingsteori, at den faktiske langtidsudvikling bevæger sig paa et saa ugunstigt forhold mellem løn og profit, at der overhovedet bliver tale om overopsparringsarbejdsløshed — maa det dog bemærkes, dels at vanskelighederne netop er store ved en ureguleret »automatisk« økonomi, men i et vist omfang vil forsvinde, hvis lønpolitikken indgaar som led i en bevidst totalpolitik til paavirkning af de forskellige relative tryks og modtryks styrke — og dels at de hidtil opstillede forudsætninger har stillet vanskelighederne paa spidsen. De forudsætninger, der er tale om, er navnlig: 1) forudsætningen om jævnt stigende grænseomkostninger paa bedriftsgrænsen — 2) den

skarpe sondring mellem »løbende« produktion (i bestaaende anlæg) og anlægsproduktion — og 3) forudsætningen om bedriftskalkulationen udfra grænseomkostningerne.

Den første forudsætning dækker igen over to: nemlig at omkostningskurven forløber jævnt stigende paa et større stykke, og at kapaciteten er fuldt udnyttet. Regner man med den — synes det mig — mere realistiske forudsætning, at omkostningskurven forløber nogenlunde vandret før kapacitetsudnyttelsespunktet og derefter nogenlunde stejlt opad, saa skal der — selv om man stadig forudsætter fuld kapacitetsudnyttelse — kun en relativt lille bedriftsindskrænkning til for at skaffe omkostningsligevægt, hvorved de eventuelle gunstige virkninger fra anlægsexpansionen faar større muligheder for at overveje. Denne nye forudsætning involverer i og for sig ikke en forluden af forudsætningen om grænsekalkulationen, men det vil let ses, at forskellen mellem grænse- og gennemsnitskalkulation tenderer til at forsvinde udfra en saadan forudsætning. Forudsættes det, at grænseomkostningskurven paa det bestemmende stykke først løber helt vandret og dernæst helt lodret, vil bedriftens produktion altid være lige stor og ligevægten indfinde sig ved prisvariation opad den lodrette del af omkostningskurven, d. v. s. ved et tillæg til de variable omkostninger, hvorved man let naar til, at dette tillæg ikke bestemmes ganske passivt og afledt, men bliver et vist efter omstændighederne større eller mindre avance $k r a v$. Herved ledes man over i forudsætningen om gennemsnitskalkulation (inkl. profitkravet). — Indfører man yderligere forudsætningen om ledig kapacitet over et væsentlig omraade af samfundsproduktionen, saaledes at omkostningerne ogsaa efter bedriftsgrænsen løber vandret, involverer dette i virkeligheden, at den normale kalkulationsmaade i praksis er gennemsnitsmetoden, hvorved vi faar, at et vist profitkrav indgaar direkte som prishestemmende paa den løbende produktionsgrænse. En strikte grænseomkostningsberegning kan nemlig kun medføre produktionsindskrænkning til det punkt, hvor omkostningskurven løber vandret, derefter maa produktionen ophøre helt, hvis efterspørgslen falder yderligere; derimod kunde der ikke optræde ledig kapacitet. Alene existensen af ledig kapacitet synes derfor at tyde paa, at den normale kalkulationsmaade er gennemsnitsberegningen.

Med hensyn til forudsætning nr. 2 bemærkes, at den sædvanlige sondring mellem den »løbende« produktionsgrænse og anlægsgrænsen væsentlig er opstillet af pædagogisk interesse, idet

der i det faktiske liv ikke er en saadan skarp skillelinje, men en kontinuert række produktionsbeslutninger af mere eller mindre vidtrækkende betydning, fra blot at anvende noget mere raastof og arbejdskraft over successive anskaffelser af værktøj, redskaber, mindre og større maskiner, hel eller delvis omorganisering af arbejdsprocessen, anskaffelse af hele maskinanlæg, supplerende kraftanlæg og tilbygninger o. s. v. til helt nyt fabrikker og selskaber. Kun for de korteste produktionsbeslutninger kan profitkravet antages slet ingen rolle at spille, men i samme omfang, der disponeres blot for nogen tid ud i fremtiden, maa et vist profitkrav antages at spille med ind i overvejelserne og mulighederne for reduktion af dette profitkrav derfor have afgørende betydning ogsaa for den korte udvikling. Denne nye forudsætning om den kontinuerede overgang medfører, at der ved overvejelser over de forskellige produktionsbeslutninger indgaar et vist profitkrav (eventuelt forskelligt efter hvilke beslutninger det drejer sig om), som influeres af, hvilket profitkravnivo der i almindelighed er herskende. Naar man saaledes antager, at et vist profitkrav indgaar i de fleste produktionsbeslutninger, bliver det let at gaa et skridt videre og tænke sig, at det er et nogenlunde ens avancetillæg, der anvendes, hvorved man igen nærmer sig gennemsnitskalkulen.

Med hensyn endelig til forudsætning nr. 3 om kalkulation ud fra grænseomkostningerne bliver dette et rent faktisk spørgsmaal om, hvorledes driftsherrerne i det virkelige liv kalkulerer, og her antager mange, at driftsherrerne som hovedregel kalkulerer ud fra gennemsnitsomkostningerne med en vis »normal« kapacitetsledighed⁴³⁾. Der kan angives forskellige grunde til, at denne —

⁴³⁾ Indførelsen af ledig kapacitet behøver ikke under alle forudsætninger at involvere egentlige monopolistiske forudsætninger. Hvis driftsherrerne som almindelig regel kalkulerer ud fra gennemsnitsomkostningerne med en vis »normal« kapacitetsledighed, saa kan man tænke sig en tilstand, hvor driftsherrerne konkurrerer indbyrdes paa dette grundlag, og hvor prisen derfor følger omkostningsprisen (beregnet paa denne maade og inkluderende et vist profitkrav). Det er klart, at forudsætningen om den bevægelige profitkravsskala i en vis forstand synes at gøre grænsen mellem konkurrence og monopol flydende, idet man kan betragte en almindelig hævnning af profitkravniveauet indenfor et vist omraade som udtryk for en vis almindelig »halvbevidst« monopolistisk fællesoptræden. Imidlertid synes en saadan betragtningsmaade ikke at føre nogetsteds hen. Begrebet monopol synes mig at maatte indskrænkes til de tilfælde, hvor den enkelte bedrift (eller flere enkelte bedrifter) bevidst sætter sig ud over omkostningskalkulationen paa grundlag af det i den givne situation herskende almindelige profitkravnivo.

som det kan synes bedriftsmæssig uøkonomiske — kalkulationsmaade er den almindelige regel. Her kan for det første henvises til den forflygtigelse af forskellen mellem de to metoder, som følger af de her foran diskuterede to forhold vedrørende vandrette omkostningskurver og kontinuert overgang fra løbende til anlægsproduktion. Dernæst, at den nogenlunde faste gennemsnitsberegning er den letteste i det daglige, og endelig, at det kun er udfra en rent atomistisk opfattelse af den enkelte bedrifts stilling i helheden, at man naar til, at overskudet maximeres ved en traditionel ren grænsekalkulation. Hvis en saadan kalkulationsmaade i visse perioder som almindeligt fænomen vil medføre stærkt fald i profitten (et fald, der bliver saa meget stærkere, jo mere vandret omkostningskurven tænkes at forløbe paa det afgørende stykke), er det udfra almindelige sociologiske synspunkter let tænkeligt, at driftsherreklassen som helhed beskytter sine fællesinteresser ved passende »spilleregler« for konkurrencen, herunder kalkulation udfra gennemsnitsomkostningerne (og iøvrigt saa indbyrdes konkurrence paa denne basis). Dette giver sig saa udslag i, at man finder det naturligt, at enhver del af produktionen skal bære en forholdsvis andel af fællesomkostningerne (iøvrigt et synspunkt, som rent umiddelbart falder de fleste naturligt).

Disse sidste bemærkninger om gennemsnitskalkulen skal ikke tages strikte som en paastand om, at kalkulationen overalt foretages udfra en gennemsnitsberegning paa grundlag af samtlige omkostninger. I det praktiske liv vil kalkulationen antagelig variere en del fra omraade til omraade og antagelig ogsaa være influeret af, hvor i konjunkturforløbet man befinder sig. Der er maaske grund til at antage, at hvis man befinder sig i en periode med nogenlunde stærkt stigende grænseomkostninger som almindeligt fænomen, vil der være en tendens til at kalkulere udfra et gennemsnit af de relevante tillægsomkostninger (inkl. et vist profitkrav), medens en depressionsperiode, hvor en saadan beregningsmaade vilde gaa stærkt ud over de faste omkostninger, medfører, at disse inddrages i kalkulationen. Det afgørende for denne artikels argumentation er, at stærke grunde synes at tale for, at et vist profitkrav spiller en væsentlig rolle ogsaa for korttidsudviklingen, og at der derfor synes grund til at antage, at ogsaa for korttidsudviklingen bliver de centrale spørgsmaal ved lønforhøjelsens produktionsvirkninger: 1) profitforventningers og profitkravs relative elasticitet — og 2) profitkravs og lønkravs relative elasticitet.

Hvis det investeringsbestemmende profitkrav kan slaas ned med samme hastighed og i samme omfang, som reallønforhøjelserne formindsker profitforventningerne, vil selv de helt øjeblikkelige virkninger blive gode. Dette er det vanskelige punkt ved helt enkeltstaaende lønforhøjelser, idet krav gerne er mere sejglivede end forventninger. I visse tilfælde kan man tænke sig, at alene fremsættelsen af et konkret lønkrav er nok til at slaa profitkravet ned, navnlig hvis der bag lønkravet ligger en saadan styrke, at en sabotering kan forudsættes at ville skabe langvarig arbejdsuro, og hvis driftsherrerne af andre grunde (f. ex. lange ordrelister) nødigt ser afbræk i den løbende produktion. I samme omfang som de konkrete lønkrav indgaar som led i en fast og bevidst lønpolitik paa langt sigt, vil profitkravet formentlig være lettere at bringe ned, dels fordi forventningerne allerede har været indstillet herpaa, og dels fordi dette er ensbetydende med et varigt og fast pres paa profitkravet forud for lønkravets fremsættelse. Hvis produktionen ikke straks nedbringes som følge af lønforhøjelsen, vil dennes gunstige efterspørgelsesvirkninger kunne naa at gøre sig gældende og bringe afsætningen op, hvorved stigningen i den absolutte profitmasse letter overgangen til et lavere relativt profitkravsnivo. Paa forhaand kan man maaske sige, at der herudfra maaske navnlig er to steder i konjunkturforløbet, hvor en konkret reduktion af profitkravet lettest lader sig gennemføre: 1) naar opgangen er i fuldt sving og ventes fortsat — og 2) naar depressionen har varet saa længe, at kraften bag profitkravet er svækket, saa det er modent til revision (maaske dertil naar den stærkeste nedgang i produktionen og den absolutte profitmasse er ophørt). Dette forudsætter dog særlige foranstaltninger for at forhindre, at lønnen »giver sig« først.

For de øjeblikkelige virkninger spiller det en rolle, om pengepolitikken tillader en almindelig prisforhøjelse, og i hvilket omfang driftsherrerne da vil forhøje priserne. Forhøjer de kun priserne med lønforhøjelsens absolutte beløb, vil samlet arbejdsindkomst stige med samme beløb som samlet prissum, medens den samlede profit vil forblive uforandret i kroner (saalænge udgangstotalproduktionen tænkes holdt uforandret). Da samlet arbejdsindkomst kun køber en del af den samlede varemængde, betyder dette, at samlet realløn er steget og samlet realprofit er faldet, d. v. s. konsumforholdet er forbedret og der foreligger muligheder for en gunstig efterspørgselsudvikling. Saa opstaar der igen det spørgsmaal, om driftsherrerne saa ved investeringsspørgs-

maalet vil se paa, at pengeprofitten er uforandret (hvilket i udgangsøjeblikket betyder baade en lavere realprofit og lavere profitrate), eller om denne udvikling har forringet investeringsincitamentet. Det er klart, at driftsherrernes faktiske reaktioner vil afhænge af mange forhold: stillingen i konjunkturforløbet, monopolgraden o. s. v.

Hele dette spørgsmål om lønforhøjelsernes korttidsvirkninger interesserer os imidlertid ikke her saa meget for dets egen skyld. Det, der interesserer os, er sammenhængen mellem korttidsudviklingen og langtidsudviklingen. Og her er der især to forhold, der har interesse:

1) Det første er, at hvad enten korttidsvirkningerne er beskæftigelsesmæssigt gode eller daarlige, opstaar der en proces, som i sit forløb truer med at tilintetgøre det gunstige forhold mellem løn og profit. Er virkningerne gunstige, vil den kumulative expansion midlertidigt kunne blæse profitforventninger og profitkrav op, og derved ved den midlertidige investeringskonjunkturs ophør forhindre en tilbageføring af det gunstige forhold mellem løn og profitkrav. Og er virkningerne beskæftigelsesmæssigt ugunstige, optræder der en kumulativ indskrumpningsproces, som presser baade paa profitter og lønninger med fare for, at lønningerne vil vise sig at besidde mindst modstandskraft.

2) Det andet forhold er, at driftsherrernes profitkrav spiller en afgørende rolle. Det centrale punkt for langtidsudviklingen er, hvorvidt det kan lykkes at holde profitkravet nede eller eventuelt direkte bringe det ned, og korttidsvirkningerne faar derfor navnlig betydning for langtidsudviklingen f. s. v. de influerer profitkravets langtidsudvikling.

Heraf følger, at det afgørende bliver, om det i lang tid kan lykkes at holde reallønkravet oppe og øve pres paa profitkravet, hvoraf paa sin side igen følger, at for en aktiv lønpolitik efter disse linjer er det dels afgørende, om de konkrete lønkrav rejses som led i en stærk og permanent lønpolitik fra arbejderorganisationernes side, og dels at en saadan politiks udfald ogsaa vil afhænge af, i hvilket omfang den understøttes af de herskende politiske partiers økonomiske totalpolitik.
